

Студент 1 курсу
факультету міжнародних економічних відносин ХНЕУ ім. С. Кузнеця

ПРОБЛЕМИ МОНОПОЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Анотація. Розкрито проблеми монополізації в сучасному світі, висвітлено такі питання, як види монополій; передумови та причини існування монополій; суспільні та економічні наслідки існування монополій; антимонопольна та антитрестівська політика.

Аннотация. Раскрыты проблемы монополизации в современном мире, освещены такие вопросы, как виды монополий, предпосылки и причины существования монополий, социальные и экономические последствия существования монополий, антимонопольная и антитрестовая политика.

Annotation. The article deals with the problems of monopolization in the modern world, particularly such issues as the types of monopolies, precondition and reasons for the existence of monopolies, social and economic consequences of the existence of monopolies, antimonopoly and antitrust policy.

Ключові слова: монополізація, політика, види монополій.

Сучасне життя не можливо уявити без ринкових відносин, а відповідно і без ринків. Умовно всі ринки можна поділити на два види: ринки досконалої конкуренції та ринки недосконалої конкуренції – це структури, у яких не діють умови повної конкуренції. Найсуттєвіша відмінність неповністю конкурентних ринків від повністю конкурентних полягає у здатності учасників таких ринків впливати на ринкові ціни. На ринки впливають монополії. Це пов'язано з тим, що монополії вкрай неоднозначно впливають на суспільний розвиток – їх існування має як негативні, так і позитивні наслідки.

Проблему монополій розглядали такі вчені, як: Дж. Робінсон, Е. Чемберлін, К. Каутський, Й. Шумпетер, С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі. Адже проблема монополій є досить актуальною. На сьогодні немає жодної розвинутої країни, яка б не мала антимонопольного законодавства, бо конкуренція є одним з найголовніших чинників існування добре функціонуючого ринку. Завдання роботи – визначити причини виникнення монополій; розглянути різні види монополій – їх спільні та відмінні риси. Визначити негативні і позитивні наслідки існування монополій для суспільства, та шляхи обмеження монопольної влади. Щоб детальніше розібратися в цій проблемі автор розглянув такі питання: передумови та причини існування монополій; суспільні та економічні наслідки існування монополій; види монополій; антимонопольна політика.

Існують різні види монополій: природна, адміністративна й економічна.

Природна монополія виникає внаслідок об'єктивних причин. Вона відображає ситуацію, коли попит на даний товар у кращому ступені задовольняється однією або декількома фірмами. У її основі особливості технологій виробництва й обслуговування споживачів. Тут конкуренція неможлива або небажана. Прикладом можуть служити енергозабезпечення, телефонні послуги, зв'язок і т. д.

Адміністративна монополія виникає внаслідок дій державних органів. З одного боку, це надання окремим фірмам виключного права на виконання визначеного роду діяльності. З іншого боку, це організаційні структури для державних підприємств, коли вони об'єднуються і підпорядковуються різним головам, міністерствам, асоціаціям. Тут, як правило, групуються підприємства однієї галузі. Вони виступають на ринку як один господарський суб'єкт і між ними не існує конкуренції.

Економічна монополія є найбільш поширеною. Її поява обумовлена економічними причинами, вона розвивається на основі закономірностей господарського розвитку. Мова йде про підприємців, що зуміли завоювати монопольне становище на ринку.

Що є причиною появи і розвитку монополістичних тенденцій? З цього питання в економічній літературі існують дві точки зору. Монополізм трактується як випадковий, невластивий ринковому господарству. Що стосується іншої точки зору, то монополістичні утворення визначаються як закономірні. Один із прихильників таких поглядів, англійський економіст А. Пігу. Він наполягає на тому, що "монополістична влада не виникає випадково, вона є логічним завершенням стратегії підприємств".

Іншою рушійною силою дій підприємців у цьому напрямі є закон концентрації виробництва і капіталу. Як відомо, дія цього закону спостерігається на всіх етапах розвитку ринкових відносин. Його рушійною силою є конкурентна боротьба. Щоб вижити в такій боротьбі, одержати великі прибутки, підприємці змушені вводити нову техніку, збільшувати масштаби виробництва. При цьому з маси середніх і малих підприємств відокремлюється декілька більш значних. Коли це відбувається, у найбільших підприємств виникає альтернатива: або продовжувати між собою збиткову конкурентну боротьбу, або дійти згоди щодо масштабів виробництва, цін, ринків збуту і т. д. Як правило, вони вибирають другий варіант, що призводить до появи змови між ними, і є однією з основних ознак монополізації економіки. Таким чином, видно, що поява підприємств-монополістів обумовлено

Продавець володіє монопольною владою або владою над ринком, якщо він може підвищувати ціну на свою продукцію шляхом обмеження свого власного обсягу випуску.

Щоб володіти деякою монопольною владою, фірмі зовсім не обов'язково бути монополістом; навіть маленькі бакалійні магазинчики у великих містах мають деякий контроль над цінами, які вони назначають.

Фірма, що володіє монопольною владою проводить політику цінової дискримінації, якщо вона назначає різних ціни для різних категорій споживачів на основі різниці в еластичності їх попиту.

Наприклад авіакомпанія "Хелпі Скайз" може збільшити ціну на квитки для бізнесменів, що спричинило би зростання прибутку (попит на ділові поїздки є нееластичним) і зменшити ціну на квитки для туристів, що спричинило б також зростання прибутку (попит на туристичні поїздки є еластичним).

Інший погляд на монополію з'являється тоді, коли потрібно звернутися до нововведень і технічного прогресу. Ураховуючи те, що монополії значно сприяють технічному прогресу, організації влади багатьох країн надають винахідникам права на тимчасову монополію.

Існує й іншого роду взаємозв'язок між монополіями і технічним прогресом. Наприклад, Шумпетер (австрійський економіст) стверджував, що фірми, що володіють монопольною владою можуть витратити свої монополійні прибутки на дослідження для захисту або зміцнення своєї монопольної влади. Займаючись дослідженнями, вони роблять користь собі і суспільству. Конкурентні фірми не мають таких прибутків для досліджень.

Таким чином, фірми, що інвестують у сферу досліджень повинні бути значних розмірів і деяка влада над ринком тут може допомогти. Але технічний прогрес у більшості сфер, очевидно залежить не від гігантських фірм, що володіють монопольною владою. Швидш за все в силу патентного законодавства монополія є результатом технічного прогресу, а не його причиною [2, с. 17].

В Україні існують такі монополії як: ВАТ "Укртранснафта", Укрзалізниця, Укртелеком, Укрпошта, НАК "Укртрансгаз", НАК "Укртранснафта", ВАТ "Одеський припортовий завод". Однак в Україні проводиться антитрестівська та антимонопольна політика.

Антитрестівська політика робить спроби захистити і посилити конкуренцію шляхом створення перешкод для виникнення, використання чи захисту монопольної влади. Антитрестівська політика ідеально підходить для ринків, де конкуренція забезпечувала б нормальний розподіл ресурсів.

Але чи становить монопольна влада реальну проблему? Наскільки великі ті витрати, які несе суспільство від монопольної влади? Сума оцінок по всіх ринках звичайно дає величину витрат, пов'язаних з існуванням монополій, у розмірі, що є меншим від 1 % ВВП. По-перше, чому такого типу оцінки настільки низькі? І по-друге, чи означають ці оцінки, що монополія не становить серйозної проблеми, і що немає потреби витратити кошти на дотримання антитрестівських законів і економічного регулювання?

На перше питання відповіді легко. Відносно низькі оцінки величини витрат від монополій відображають той факт, що лише небагато фірм приводять у звітах про свою діяльність високі норми віддачі. Оскільки у звітах фірм дані про граничні витрати є відсутніми, оцінки соціальних витрат від монополій звичайно засновуються на припущенні про те, що довгострокові граничні витрати є постійними і співпадають із середніми витратами, а середні витрати розраховуються на основі даних бухгалтерської звітності. За даного припущення оцінки витрат від монополій будуть розраховуватися тільки по тих фірмах, у яких ціна продукції перевищує величину середніх витрат (включаючи можливість отримання нормальних прибутків).

Друге питання – про те, чи означають низькі оцінки цих витрат, що проблема монополій надто незначна, щоб турбуватися про неї. Стверджувальна відповідь є неправильною з двох причин. Перша заключається в тому, що витрати від монополій можуть бути низькими в силу існування антитрестівських законів і економічного регулювання, що перешкоджає отриманню і використанню фірмами монопольної влади. Друга причина є в тому, що витрати пов'язані з існуванням монополій не знаходять свого відображення у розбіжностях звітних значень норм віддачі, а ці витрати можуть мати суттєве значення.

По-перше, монополія може не прагнути мінімізувати свої витрати так, як це роблять конкурентні фірми.

По-друге, фірми можуть нераціонально витратити ресурси (з точки зору суспільства, а не монополій) у спробі досягнення або захисту вже досягнутого монопольного становища. Вони можуть нести витрати, пов'язані з веденням судових справ, що пов'язані із захистом патентів або захистом від конкурентів.

По-третє, дехто стверджує, що монополія створює додаткову концентрацію політичної влади.

І нарешті, використання монопольної влади може призводити до несправедливого перерозподілу прибутку [3, с. 22].

Що стосується антимонопольного законодавства України, то у лютому 1992 р. було прийнято Закон України "Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності". У 1993 р. Верховна Рада України прийняла також Закон "Про Антимонопольний комітет України" Порядок розгляду справ Антимонопольним комітетом визначають Тимчасові правила розгляду справ про порушення антимонопольного законодавства України, затверджені у 1994 р. [4, с. 48].

З 01.01.1997 р. введено в дію Закон України "Про захист від недобросовісної конкуренції", який спрямований на встановлення, розвиток і забезпечення торгових та інших чесних звичаїв ведення конкуренції при здійсненні підприємницької діяльності в умовах ринкових відносин.

Захист конкуренції у підприємницькій діяльності передбачено статтею 42 Конституції України, яка проголошує:

1. Держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності.

2. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція.

3. Види і межі монополії визначаються законом.

Законодавство України визначає фірму монополістом, коли частка на ринку певного продукту перевищує 35 %. Це число для окремих виробництв може бути знижена Антимонопольним комітетом.

Закон ураховує три групи порушень антимонопольного законодавства: зловживання монопольним становищем на ринку; неправомірні угоди, спрямовані на монополізацію та обмеження конкуренції; дискримінація підприємств органами влади та управління.

За порушення антимонопольних норм у законі передбачені такі форми відповідальності:

майнова – у вигляді штрафу, який накладають на підприємців – юридичних осіб; розмір штрафу залежить від виду порушення.

Оперативно-господарські санкції – примусовий поділ фірми, позбавлення ліцензії, заборона виходу на зовнішній ринок.

У кінці 90-х років ХХ ст. основними видами порушень антимонопольного законодавства України були: зловживання монополіями становленням і недобросовісна конкуренція, а головними порушниками – суб'єкти природних монополій та представники органів державної влади.

Антимонопольна політика й антимонопольне законодавство не мають на меті заборону або ліквідацію монополіями утворень. У товаристві склалося розуміння того, що монополія як чинник зростання прибутку не може бути знищена. Тому реальне завдання антимонопольної політики полягає в тому, щоб поставити діяльність монополій на державний контроль, виключити можливість зловживання монополіями становленням. Ще К. Маркс приходив до висновку, що поява монополій потребує державного втручання.

Головна ціль цього втручання полягає в захисті і збереженні вільної конкуренції, якій загрожують монополіями тенденції. Конкретно можна сформулювати такі цілі: обмеження монополій, підтримка і сприяння малому бізнесу, захист прав споживача.

Існують дві основні форми боротьби з монополіями: попередження створення монополій; обмеження використання монополіями влади.

Для проведення антимонопольної політики держава створює антимонопольні служби, основним завданням яких є контроль монополістичних тенденцій у країні [5, с. 178].

Отже, можна зробити висновок, що в монополія є однією з найбільш суперечливих, але в той же час однією з найбільш цікавих тем. Різні провідні економісти постійно намагалися висловити свої думки з приводу них. Ще Аристотель виявив існування такого явища в суспільному житті.

Але слід пам'ятати, що монополія, як економічний процес має результатами своєї діяльності певні наслідки, та слід зазначити, що серед цих наслідків є як позитивні, так і негативні. І реальність на сьогодні така, що негативні, на жаль, набагато переважають позитивні. Одним із найголовніших таких наслідків є придушення конкуренції, без якої неможливе нормальне існування ринку. Саме щоб запобігти цих негативних наслідків, держава проводить антимонопольну політику.

Тож вплив монополій на розвиток світового господарства був різноманітний, проте їх існування – це частина історії розвитку світового суспільного виробництва, і це неоднозначне явище завжди буде викликати суперечливі питання серед провідних спеціалістів економіки всього світу.

Наук. керівн. Зайцева І. С.

Література: 1. Тотьев К. Державна і природна монополії / К. Тотьев // Закон. – 2011. – № 4. – С. 63. 2. Андрощук Г. Несумлінна конкуренція: попередження і відповідальність / Г. Андрощук // Українські ділові новини. – 2011. – № 41. – С. 27. 3. Гец В. М. Проблеми підвищення ефективності естественних монополій в сучасний період / В. М. Гец // "Економіка України". – 2012. – № 37. – С. 31. 4. Про антимонопольний комітет України : Закон України від 21 грудня 1993 р. № 5480-VI, зі змінами і доповненнями, внесеними Верховною Радою України від 6 грудня 2012 року [Електронний ресурс] // Господарський кодекс України. – Режим доступу : rada.gov.ua. 5. Про обмеження монополіями влади та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності : Закон України від 12 травня 1993 р. № 49-93, зі змінами і доповненнями, внесеними Декретом Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2011 року [Електронний ресурс] // Господарський кодекс України. – Режим доступу : rada.gov.ua. 6. Монополізм и антимонопольная политика / О. В. Сухотин, В. Н. Богачев и др. – М., 2011. – С. 240.